

УДК 376-056.264-053.5(476)

DOI 10.32626/2413-2578.2019-14.50-58

Ю.В. Галецька
yuliyagala@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ РОЗПОВІДІ ЯК МЕТОДУ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

Відомості про автора: Галецька Юлія, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри логопедії та спеціальних методик Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: особливості організації навчально-виховної та корекційно-розвивальної роботи з дітьми з помірним та тяжким ступенем інтелектуальної недостатності. E-mail: yuliyagala@ukr.net.

Contact: Haletska Yuliya, Ph.D., assistant of speech therapy and special techniques department Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilsky, Ukraine. Academic interests: feature the organization of educational and correctional-developing work with children with the moderate and severe mental retardation.

Галецька Ю. До питання використання розповіді як методу розвитку зв'язного мовлення дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. Оволодіння зв'язним мовленням можливо тільки при наявності певного рівня сформованості словникового запасу та граматичної структури мовлення. Тому на вирішення завдань формування зв'язного мовлення дитини має бути спрямована робота з розвитку лексичних і граматичних мовних навичок. Оволодіння монологічним мовленням, побудовою розгорнутих зв'язних висловлювань стає можливим з виникненням регулюючої, плануючої функції мовлення. Експериментальне дослідження проводилося в логопедичній старшій групі. Основними критеріями оцінки є: ступінь самостійності при складанні розповіді; адекватність поставленого завдання; повнота, зв'язність і послідовність викладу; відповідність граматичним нормам. Дослідження показало, що діти із зазначеним порушенням при формуванні зв'язного мовлення потребують допоміжних засобів. При підборі таких засобів ми орієнтувалися на фактори, що полегшують і спрямовують процес становлення зв'язного мовлення. Одним з таких факторів є наочність, при якій відбувається мовлення. В якості другого допоміжного засобу ми виділили моделювання плану висловлювання. Після аналізу всіх використовуваних під час навчання дошкільнят видів самостійного

розповідання ми відібрали ті з них, в яких найбільшою мірою присутні обидва зазначених фактори, і розташували види розповідання в порядку поступового зменшення наочності, зокрема: переказ розповіді, складеної за дією, яка демонструється; складання оповідання за дією, яка демонструється; переказ розповіді із використанням проектора; переказ розповіді із використанням сюжетних картинок; складання оповідання за серією сюжетних картинок; переказ розповіді із використанням однієї сюжетної картинки; складання оповідання за однією сюжетною картинкою.

Ключові слова: дошкільники, загальне недорозвинення мовлення, розповідь, зв'язне мовлення.

Галецкая Ю. К вопросу использования рассказа как метода развития связной речи дошкольников с общим недоразвитием речи. Овладение связной речью возможно только при наличии определенного уровня сформированности словарного запаса и грамматической структуры речи. Поэтому на решение задач формирования связной речи ребенка должна быть направлена работа по развитию лексических и грамматических языковых навыков. Овладение монологической речью, построением развернутых связных высказываний становится возможным с возникновением регулирующей, планирующей функции речи. Экспериментальное исследование проводилось в логопедической старшей группе. Основными критериями оценки являются: степень самостоятельности при составлении рассказа; адекватность поставленной задачи; полнота, связность и последовательность изложения; соответствие грамматическим нормам. Исследование показало, что дети с указанным нарушением при формировании связной речи нуждаются во вспомогательных средствах. При подборе таких средств мы ориентировались на факторы, облегчающие и направляющие процесс становления связной речи. Одним из таких факторов является наглядность, при которой происходит общение. В качестве второго вспомогательного средства мы выделили моделирование плана высказывания. После анализа всех используемых при обучении дошкольников видов самостоятельного рассказывания мы отобрали те из них, в которых в наибольшей степени присутствуют оба указанных фактора, и расположили виды рассказывания в порядке постепенного уменьшения наглядности, в частности: пересказ рассказа, составленного по действию, которое демонстрируется; составление рассказа по действию, которое демонстрируется; пересказ рассказа с использованием проектора; пересказ рассказа с использованием сюжетных картинок; составление рассказа по серии сюжетных картинок; пересказ рассказа с использованием одной сюжетной картинки; составление рассказа по одной сюжетной картинке.

Ключевые слова: дошкольники, общее недоразвитие речи, рассказ, связная речь.

Haletska Y. On the issue of using the narrative as a method for the development of coherent speech for preschool children with a general underdevelopment of speech. Mastering coherent speech is possible only with the presence of a certain level of formation of vocabulary and grammatical structure of speech. Therefore, work on the development of lexical and grammatical language skills should be directed at solving the problems of the formation of coherent speech of the child. The mastery of monologue speech, the construction of deployed connected expressions becomes possible with the emergence of regulatory, planning functions of speech. Children of the senior preschool age are able to master the skills of planning monologue utterances. An experimental study was carried out in the logopedic elder group. The main criteria for evaluation: the degree of independence in the compilation of the story; adequacy of the task; completeness, connectivity and consistency of presentation; compliance with grammatical norms. The scheme of evaluation of the levels of tasks for the storytelling is defined: retelling, narration at a series of plot drawings, a story from own experience, a story on the topic and with beginning. The study showed that children with a given impairment in the formation of coherent speech require auxiliary means. When selecting such tools, we were guided by the factors that facilitate and direct the process of establishing coherent speech. One of these factors is the visibility in which speech is broadcast.

As a second auxiliary, we identified the modeling of the utterance plan. After analyzing all the types of independent storytelling used by our preschoolers, we selected the ones most presenting both of these factors and arranged the types of narration in order of gradual reduction of visibility, in particular: the storytelling, compiled according to the action being shown; compilation of the narrative by the action that is being shown; storytelling with projector use; storytelling with the use of story pictures; compilation of a story with a series of plot pictures; storytelling using a single story picture; drawing up a story in one story picture.

Key words: preschoolers, general underdevelopment of speech, narration, coherent speech.

Постановка проблеми. Оволодіння монологічним мовленням, побудовою розгорнутих зв'язних висловлювань стає можливим з виникненням регулюючої, плануючої функції мовлення (Л. Виготський, О. Лурія, А. Маркова та ін.). Дослідження ряду авторів показали, що діти старшого дошкільного віку здатні опанувати навички планування монологічних висловлювань (Н. Гаврилова, В. Тищенко, Ю. Коломієць, С. Конопляста, М. Шеремет та ін.). Формування навичок побудови зв'язних розгорнутих висловлювань вимагає застосування всіх мовних і пізнавальних можливостей дітей, одночасно сприяючи їх вдосконаленню. Слід зазначити, що оволодіння зв'язним мовленням можливо тільки при наявності певного рівня сформованості

словникового запасу та граматичної структури мовлення. Тому на вирішення завдань формування зв'язного мовлення дитини має бути спрямована робота з розвитку лексичних та граматичних навичок.

Наведені положення особливо значущі для корекційної роботи з дітьми, що мають загальне недорозвинення мовлення. Обмеженість словникового запасу, відставання в оволодінні граматичною будовою рідної мови ускладнюють процес розвитку зв'язного мовлення, перехід від діалогічної форми мовлення до контекстної. За дослідженнями С. Коноплястої (2010), Ю. Рібцун (2006), В. Тищенко (2006), М. Шеремет (2017) відомо, що у дітей із ЗНМ відзначаються труднощі програмування змісту розгорнутих висловлювань та їх мовного оформлення.

Метою статті є висвітлення особливостей використання розповіді на логопедичних заняттях з розвитку зв'язного мовлення дошкільників із ЗНМ.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема формування зв'язного мовлення розглядалася в педагогічному, логопедичному та психологічному аспектах. Основні напрямки і зміст корекційно-логопедичної роботи з формування зв'язного мовлення наведені в психолого-педагогічних дослідженнях Л. Виготського, С. Рубінштейна, С. Карпової, Т. Філічевої, Г. Чиркіної, Н. Жукової, О. Мастюкової, М. Шеремет, С. Коноплястої, Ю. Коломієць та ін.

Методика роботи з розвитку зв'язного мовлення дошкільників із ЗНМ висвітлена у низці наукових і науково-методичних праць із логопедії. У методичній літературі розроблено різні методики: методика розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ засобами театралізованої діяльності (Л. Колесник), методика формування образного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ (Н. Ільїна), методика розвитку мовлення дітей 6-річного віку з ЗНМ в процесі ознайомлення з природою (І. Андрусьова), методика заучування віршів зі старшими дошкільниками із ЗНМ (І. Марченко, К. Косяк), методика формування зв'язного монологічного мовлення у дітей з ЗНМ в процесі навчання переказу (В. Глухов); методика формування зв'язного мовлення у дошкільників із порушенням мовленнєвого розвитку як засобу творчого самовираження (М. Лепетченко, М. Шеремет) та інші.

Виклад основного матеріалу. Цілеспрямоване формування зв'язного мовлення має важливе значення в системі логопедичної роботи з дітьми із ЗНМ. Це визначається, перш за все, провідною роллю зв'язного мовлення в навчанні дітей дошкільного віку. У них відмічається системне мовленнєве недорозвинення, як правило, у поєднанні з відставанням у розвитку ряду психічних функцій, що вимагає диференційованого підходу до вибору методів і прийомів формування навичок самостійних зв'язних висловлювань.

Експериментальне дослідження проводилося в логопедичній старшій групі, дослідженні брали участь діти старшого дошкільного віку із III рівнем ЗНМ. Всі завдання пропонувалися послідовно, в різні дні і ранкові години. Динамічні спостереження за станом мовлення здійснювалися протягом всього періоду експериментального дослідження.

Основними критеріями оцінки є: ступінь самостійності при складанні розповіді; адекватність поставленого завдання; повнота, зв'язність і послідовність викладу; відповідність граматичним нормам.

Індивідуальний якісний аналіз висловлювань дітей із ЗНМ III рівня дозволив встановити кілька рівнів виконання завдань по кожному з видів розповідання, які оцінювалися в балах. Схема оцінки рівнів виконання завдань на складання розповіді подана в таблиці 1.

Таблиця 1

Оцінка рівнів виконання завдань на складання розповіді

Рівень виконання завдання в балах	Вид завдання			
	Переказ	Розповідь за серією сюжетних малюнків	Розповідь з власного досвіду	Розповідь на тему і з даним початком
4 бали (високий)	Переказ складений самостійно, повністю передається зміст тексту, дотримується зв'язності і послідовності викладу. Використовуються різноманітні мовні засоби у відповідності з текстом твору. При переказі дотримуються граматичні норми рідної мови	Самостійно складена зв'язна розповідь, досить повно і адекватно відображає зображений сюжет. Розповідь побудована відповідно до граматичних норм мови (з урахуванням віку дітей)	Розповідь містить досить інформативні відповіді на всі питання завдання. Всі її фрагменти представляють зв'язкові розгорнуті висловлювання. Застосування лексико-граматичних засобів відповідає віку	Розповідь складена самостійно, відповідає за змістом запропонованій темі (початку), доведена до логічного завершення. Дається пояснення подій, що відбуваються. Дотримується зв'язності і послідовності викладу. Творче завдання у створенні досить розгорнутого сюжету і адекватних образів вирішене. Мовне

				оформлення, в основному, відповідає граматичним нормам
3 бали (достатній)	<p>Переказ складений з деякою допомогою (спонукання, стимулюючі питання). Повністю передається зміст тексту. Відзначаються окремі порушення зв'язного відтворення, Відсутність художньо-стилістичних елементів, поодинокі порушення структури речень</p>	<p>Розповідь складена з деякою допомогою (стимулюючі питання, вказівки на картинку). Досить повно відображено зміст картинок (можливі пропуски окремих моментів дії, в цілому не порушено смислової відповідності розповіді, зображеному сюжету). Відзначаються неявно виражені порушення зв'язності розповіді, поодинокі помилки у побудові фраз</p>	<p>Розповідь складена відповідно до плану завдання. Велика частина фрагментів представляє зв'язні, досить інформативні висловлювання. Відзначаються окремі морфологічно-синтаксичні порушення (помилки у побудові фраз, у вживанні дієслівних форм тощо)</p>	<p>Розповідь складена самостійно або з невеликою допомогою, в цілому відповідає поставленій творчій задачі, досить інформативна і завершена. Відзначаються неявно виражені порушення зв'язності, пропуски сюжетних моментів, що не порушують загальної логіки розповіді; деякі мовні труднощі в реалізації задуму</p>
2 бали (низький)	<p>Переказ складений за навідними питаннями. Зв'язність викладу значно порушена. Відзначаються пропуски частин тексту, смислові помилки. Порушується послідовність викладу. Відзначається бідність і одноманітність</p>	<p>Розповідь складена за допомогою навідних запитань. Її зв'язність різко порушена. Відзначається пропуск істотних моментів дії і цілих фрагментів, що порушує змістову відповідність</p>	<p>Відсутні один або два фрагмента розповіді. Велика її частина являє собою просте перерахування предметів і дій (без деталізації); відзначається крайня бідність змісту; різко порушена зв'язність</p>	<p>Розповідь складено цілком по навідним питанням; вкрай бідна за змістом, схематична і продовжена відповідно до завдання, але не завершена. Різко порушена зв'язність; допускаються</p>

	мовних засобів	розповіді зображеному сюжету; зустрічаються смислові помилки, розповідь підміняється перерахуванням дій, представлених на картинках	оповідання; грубі лексико-граматичні недоліки, які утруднюють сприйняття розповіді	грубі смислові помилки. Поручується послідовність викладу; виражений аграматизм, що утруднює сприйняття розповіді
1 бал – завдання не виконано				

Опис методики дослідження:

1. Дітям пропонується завдання: переказ народної казки «Ріпка».

Мета: виявити рівень уміння самостійно складати переказ тексту.

Дослідник пропонує послухати казку уважно, а потім розповісти її самим.

Переказ Михайла Т.: «Посадив дід ріпку. Дід тягнув-тягнув і не витягне. Покликав дід бабусю. Бабуся за діда. Дід за ріпку. Витягли-витягли, витягнути не можуть. Покликала бабусю внучку. Внучка за бабусю (перераховує), тягнуть, витягнути не можуть. Покликала внучку собачку. Собачка за внучку ... Витягнути не можуть. Собачка кішку покликала. Ось кішка за собачку ... не можуть - не можуть витягнути. Покликали мишку витягти. Мишка за кішку, кішка за собачку, собачка за внучку, внучка за бабусю, бабусю за діда. Витягли і все! »

2. Дітям пропонується завдання: розповідь по серії картинок «Винахідливе кошеня».

Мета: виявити рівень уміння самостійно складати розповідь по серії сюжетних картинок.

Дослідник пропонує подивіться на картинки, і по ним самому придумати розповідь.

Розповідь Андрія Д.: «Діти роблять печеру взимку. Копають печеру совочком і лопаткою. Дівчинка катається на санечках з гори. А кошеня дивиться. Кошеня совочок знайшов. Він придумав: сів на совочок і покотився з гори».

3. Дітям пропонується завдання: розповідь з особистого досвіду «Моя улюблена іграшка».

Мета: виявити рівень уміння самостійно складати розповідь з особистого досвіду.

Дослідник пропонує дітям згадати, яка іграшка у них найулюбленіша і скласти про неї розповідь.

Розповідь Насті Н.: «Це собачка. Її звать Барсик. Вона жовта, м'яка, тепла. Є очі, ніс, вуха. Вона гавкає. Я її люблю, тому що з нею приємно».

4. Дітям пропонується завдання: розповідь на тему і продовження з даним початком.

Мета: виявити рівень уміння самостійно складати розповідь за запропонованою темою, коли даний початок розповіді.

Дослідник пропонує послухати початок розповіді, а закінчення придумати самим.

«Якось раз мисливець Федір повертався додому з полювання. Він йшов по лісовій стежці, а перед ним бігла собака Дружок. Раптом ...».

Питання до дітей: Що було потім? Кого побачив мисливець з собакою? Що сталося після цього?

Розповідь Олексія К.: «Раптом зустріли зайчика. І взяли його до себе додому. Помили, нагодували, попили. Морквини дали. Потім вирішили відпустити. Де-небудь його зайчиху маму шукати. Потім відпустили до мами зайчисі і зустрічалися багато днів».

Нами визначено три рівні виконання завдань на складання розповіді:

- *високий* – самостійно складена зв'язна розповідь, досить повно і адекватно відображає зображений сюжет. Розповідь побудована відповідно до граматичних норм мови;
- *достатній* – розповідь складена з деякою допомогою (стимулюючі питання, вказівки на картинку). Досить повно відображено зміст картинок (можливі пропуски окремих моментів дії, в цілому не порушено смислової відповідності розповіді, зображеному сюжету). Відзначаються неявно виражені порушення зв'язності розповіді, поодинокі помилки у побудові фраз;
- *низький* – розповідь складена за допомогою навідних запитань, її зв'язність різко порушена. Відзначається пропуск істотних моментів дії і цілих фрагментів, що порушує змістову відповідність розповіді зображеному сюжету; зустрічаються смислові помилки, розповідь підміняється перерахуванням дій, представлених на картинках.

Зі старшими дошкільнятами із ЗНМ III рівня потрібно продовжувати працювати над формуванням зв'язного мовлення. Дослідження показало, що діти із зазначеним порушенням при формуванні зв'язного мовлення потребують допоміжних засобів. При підборі таких засобів ми орієнтувалися на фактори, що полегшують і спрямовують процес становлення зв'язного мовлення. Одним з таких факторів є наочність, при якій відбувається мовлення. В якості другого допоміжного засобу ми виділили моделювання плану висловлювання. Після аналізу всіх використовуваних під час навчання дошкільнят видів самостійного розповідання ми відібрали ті з них, в яких найбільшою мірою присутні обидва зазначених фактори, і розташували види розповідання в порядку поступового зменшення наочності, а також «згортання» змодельованого плану, зокрема:

- переказ розповіді, складеної за дією, яка демонструється;
- складання оповідання за дією, яка демонструється;
- переказ розповіді із використанням проектора;

- переказ розповіді із використанням сюжетних картинок;
- складання оповідання за серією сюжетних картинок;
- переказ розповіді із використанням однієї сюжетної картинки;
- складання оповідання за однією сюжетною картинкою.

Ми опиралися на схеми для складання описових і порівняльних розповідей в рамках найбільш типових груп предметів, таких як іграшки, одяг, тварини, посуд тощо.

Висновки. У роботі з розвитку монологічного мовлення у дітей важливо створювати такі ситуації, в яких вони б усвідомлювали користь від своїх розповідей, переказів, адже монолог часто складається дітьми без достатнього мотивування; діти не зацікавлені роботою, у них відсутній стимул (складають розповідь, переказ тому, що цього вимагає вихователь). Важливими прийомами стимулювання монологу у дітей є записи їхніх розповідей, придуманих казок, виготовлення «книжок» розповідей, пропонування розповісти щось своє батькам, іншим дітям, обговорення й оцінка дитячих розповідей, визначення кращих з них тощо. Труднощі в оволодінні дітьми із ЗНМ словниковим запасом, граматичною будовою рідної мови та звуковимовою гальмують процес розвитку зв'язного мовлення і, насамперед, перехід від ситуативної його форми до контекстної (переказ, розповідь-опис, розповідь за сюжетною картиною або серією картин, творче розповідання). У наступних наших публікаціях будуть висвітлені результати дослідження рівня сформованості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення за описаною методикою.

Бібліографія

1. **Логопедія** (2017): підручник / за ред. М. Шеремет. К.: Видавничий Дім «Слово». 2. **Логопсихологія** (2010). С. Конопляста, Т. Сак; за ред. М. Шеремет. К.: Знання. 3. **Рібцун, Ю.** (2006). Шляхи формування зв'язного монологічного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць*. К.: Актуальна освіта, 3, 136–144. 4. **Тищенко, В., Рібцун, Ю.** (2006). Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до п'яти років: поради батькам. К.: Літера ЛТД.

References

1. **Logopediya** (2017): pidruchnyk / za red. M. Sheremet. K.: Vydavnychyj Dim «Slovo». 2. **Logopsychologiya** (2010). S. Konoplyasta, T. Sak; za red. M. Sheremet. K.: Znannya. 3. **Ribczun, Y.** (2006). Shlyaxy formuvannya zvyaznogo monologichnogo movlennya u doshkilnykiv iz zagalnym nedorozvytkom movlennya. *Teoriya i praktyka suchasnoyi logopediyi: zbirnyk naukovykh pracz*. K.: Aktualna osvita, 3, 136–144. 4. **Tyshhenko, V., Ribczun, Y.** (2006). Yak navchyty dytynu pravylno rozmovlyaty: vid narodzhennya do pyaty rokiv: porady bat'kam. K.: Litera LTD.

Received 08.03.2019

Accepted 08.04.2019